

УДК 355.4:341.232.5

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1\(77\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-10)

Марія КАРМАЗІНА

доктор політичних наук, професор, Воєнна академія імені Євгенія Березняка
ORCID: 0000-0003-2887-6824

Сергій МОКЛЯК

доктор політичних наук, професор, Воєнна академія імені Євгенія Березняка
ORCID: 0000-0002-5255-8941

Микола РОМАНОВ

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри,
Національний університет «Острозька академія»
ORCID: 0009-0002-1086-9485

АНАЛІЗ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ В КОНТЕКСТІ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ОСНОВНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ

Аналізуючи безпекову ситуацію в Європі з використанням методів порівняння, класифікації, як і методу real time, та з опорою на статистичні й фактологічні дані, у статті виокремлено домінантні виклики та загрози, які нині впливають на ефективність оборонно-безпекових стратегій у країнах Європи.

Крім того, нестабільність безпекової ситуації в Європі зумовлюється зміною президентської влади в США та невизначеністю політики адміністрації Дональда Трампа щодо євроатлантичної співпраці, НАТО, як і поки що не до кінця зрозумілим ступенем «розуміння росії» американським президентом та відповідно його ролі у приборканні, зрештою, країни-агресорки, чи навпаки – поглибленні «розуміння» російського неоімперіалізму, рашизму та ігноруванні воєнних злочинів.

Доводиться, що європейська безпека в умовах деглобалізації перебуває під тиском (спричиненим новітніми викликами і загрозами) російської агресії проти України і невизначеності, пов'язаної з перспективами її припинення /

поглиблення (аж до агресії росії проти країн НАТО). Невизначеності додають брутальні новітні авторитарні та партитулярні практики, співпраця недемократичних режимів, як і їхнє прагнення зіграти «з колективним Заходом» у гру з нульовою сумою. А ще – піднесення націоналістичних цінностей на шкоду загальнолюдських та майже «останній шанс» для Європи і всього геополітичного Заходу не втратити свою демократичну престижність.

Ключові слова: європейська безпека, Україна, росія, міжнародна система безпеки, гібридна війна, національні інтереси, національна безпека, геополітика, міжнародне середовище, НАТО, ЄС.

Maria Karmazina, Sergii Mokliak, Mykola Romanov. ANALYSIS OF THE SECURITY SITUATION ON THE EUROPEAN CONTINENT IN THE CONTEXT OF UNCERTAINTY OF THE MAIN GEOPOLITICAL ACTORS

By analyzing the security situation in Europe through methods of comparison, classification, and real-time assessment, and relying on statistical and factual data, this article identifies the dominant challenges and threats currently affecting the effectiveness of defense and security strategies across European countries.

Furthermore, the instability of the European security environment is exacerbated by the transition of presidential power in the United States and the uncertainty surrounding the policies of Donald Trump's administration regarding Euro-Atlantic cooperation and NATO, as well as by the still ambiguous extent to which the American president "understands Russia" and, consequently, his role in either containing the aggressor state or, conversely, in deepening the "understanding" of Russian neo-imperialism, rashism, and the disregard of war crimes.

It is argued that European security, under the conditions of deglobalization, is under pressure from the new challenges and threats posed by Russian aggression against Ukraine and the uncertainty surrounding its cessation or potential escalation (up to the possibility of Russian aggression against NATO member states). This uncertainty is compounded by the emergence of modern authoritarian and particularistic practices, the cooperation of undemocratic regimes, and their ambition to engage the "collective West" in a zero-sum game. Additionally, the rise of nationalist values at the expense of universal human ones, and what may be the "last chance" for Europe and the entire geopolitical West to preserve their democratic credibility, are of particular concern.

Key words: European security, Ukraine, Russia, international security system, hybrid war, national interests, national security, geopolitics, international environment, NATO, EU.

Постановка проблеми. Широкомасштабна агресія росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, остаточно зруйнувала систему міжнародних відносин, відому з другої половини ХХ ст. Загарбницькі дії рф беззастережно засвідчили: світ ніколи не відновиться у своїй колишній якості, не реставрує звичні стандарти міждержавної взаємодії, не забезпечить ефективного вирішення нових проблем на попередній організаційно-управлінській основі. На очах сучасників у світі сформувалася сукупність авторитарних режимів, які, будучи не обмеженими жодними демократичними правилами чи міжнародними зобов'язаннями, демонструють критичне ставлення, що межує з відразою, до Великого Заходу, насамперед США. Західні економіко-технологічні переваги, фінансові можливості й стандарти, медійні спроможності, духовно-культурні надбання, інші цінності москва, Тегеран, Пхеньян кваліфікують як уособлення зла, яке необхідно знищити «правильними», «впорядкованими» режимами, очолюваними «справедливими народними керівниками». Подібні погляди підтримують білоруський, сирійський, венесуельський, деякі інші режими, створюючи багатокутник авторитаризму, розкинутий на кілька континентів.

Як зазначив заступник редактора The Economist Едвард Карр: «Безпека Європейського континенту вступає в період згубного й тривалого занепаду. У будь-якому разі європейські країни, як члени явно прагматичного НАТО, більше не відчуватимуть, що можуть покладатися на залізну обіцянку Америки воювати разом із ними, якщо на них нападуть. Путін теж це знає, і це знає, і це стане для нього додатковим стимулом розхитувати й атакувати території на захід від нього. Його мотив простий, але сутнісний – принаймні в його очах. Після розпаду Радянського Союзу Росія виявила, що не може процвітати в упорядкованому демократичному світі під проводом США. Єдиний спосіб для Росії утвердитися в ранзі однієї з великих держав – це зруйнувати основи цього порядку, зокрема НАТО, ЄС і довіру до західних демократій» [4].

Отже, Європейський континент постав перед «зношеністю» безпекової системи та актуалізацією партикулярних інтересів геополітичних акторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення національної та регіональної (європейської) безпеки в сучасних умовах є предметом науково-теоретичних досліджень таких учених, як І. Аблазов,

В. Абрамов, І. Алексєєнко, О. Бортнікова, О. Власюк, В. Горбулін, О. Григоренко, М. Дмитренко, Д. Дубов, Д. Кашперська, В. Кириленко, С. Кононенко, В. Крутий, В. Куйбіда, О. Литвиненко, В. Мандрагеля, І. Павленко, Б. Парахонський, В. Петров, О. Письменний, О. Резнікова, М. Розумний, М. Степико, О. Суходоля, С. Хамула, Т. Черненко, Г. Яворська, В. Яблонський та ін.

Активне осмислення регіонально-безпекової проблематики з врахуванням емпірики російсько-української війни відбувається в іноземних аналітичних центрах – у США: в Інституті вивчення війни (ISW), Інституті досліджень зовнішньої політики (FPRI), Центрі стратегічних та міжнародних досліджень (CSIS), Дослідницькому центрі RAND Corporation, Університеті національної оборони, у Великій Британії – в Центрі аналізу європейської політики при Королівському коледжі Лондона, Королівському об'єднаному інституті оборонних досліджень (RUSI), Міжнародному інституті стратегічних досліджень (IISS) та ін.

Водночас, наукове опрацювання розвитку безпекової ситуації на Європейському континенті в сучасних умовах лише розпочато, що потребує подальших зусиль як фахівців-теоретиків, так і практиків.

Мета статті – аналіз безпекової ситуації на Європейському континенті в контексті невідзначеності основних геополітичних акторів.

Виклад основного матеріалу. Глобальний безлад, що виник після вторгнення росії в Україну, характеризується зростанням напруженості, сплесками насильства і неконтрольованою ескалацією по всьому світу. Фрагментація світової економіки посилюється протекціоністськими заходами, яких вживають країни, що відіграють ключову роль у її розвитку. Ці виклики загострюються на тлі зниження здатності держав діяти спільно, як це відбувалося раніше.

Незважаючи на проблеми, що зберігаються, політичний процес відбувається, а світовий ландшафт стає більш строкатим і складним. У європейській політиці з'являються актори, які привносять нові глобальні проблеми.

Крім «чинника росії» можна виділити й інші, не менш, а то й більш вагомі чинники, дія яких на європейську безпеку є незаперечно деструктивною.

Перший стосується того, що міжнародну систему безпеки остаточно зламано. Арбітраж ООН часто-густо не діє, як і не спрацьовують належно в сучасному світі норми міжнародного права. Ганебним свідченням цього є не тільки оманливість Будапештського

меморандуму, або, приміром, позиція Монголії, яка, будучи підписантом Римського статуту, не заарештувала російського диктатора путіна [6], хоча мала б це вчинити, згідно з виданим Міжнародним кримінальним судом (МКС) ордером на його арешт: до ігнорування «духу і букви» міжнародного права схильна не тільки азійська Монголія. Зокрема, у січні поточного року Президент Польщі Анджей Дуда просив [8] уряд на чолі з Туском забезпечити Прем'єр-міністру Ізраїлю Бін'яміну Нетаньягу можливість бути присутнім 27 січня на 80-ій річниці звільнення табору смерті Аушвіц-Біркенау, не побоюючись арешту за ордером МКС. Ще раніше про те, що не будуть арештовувати Нетаньягу заявили Франція [11] та Угорщина [7]. Висловилася в цьому ж дусі Румунія: 19 січня прем'єр-міністр країни Марчел Чолаку повідомив у мережі X [19], що Румунія та Ізраїль працюють над підготовкою спільного засідання урядів, на яке до Румунії запрошено Нетаньягу.

Тобто, якщо не будемо акцентуватися на тому *хто, кого і чому* захищає від покарання / арешту (як і те, що Ізраїль не є членом МКС і оскаржує його юрисдикцію), а просто проаналізуємо ці факти попрання рішень МКС, то висновок очевидний: міжнародне право «розмивається» самими європейцями. І це небезпечний прецедент і загроза для України (залишитися з невирішеним питанням – покаранням путіна за численні злочини). А якщо візьмемо до уваги, що Палата представників США схвалила навіть санкції [15] проти МКС (через «упередженість» МКС), то можемо говорити, що чинне міжнародне право стає, з тих чи інших причин, своєрідним тягарем і для європейців, і для американців, і для азійців. І якщо одні аналітики в цій ситуації звертають увагу на те, що «колективний Захід» просто не «здає» своїх (приміром, того ж Нетаньягу), то ми акцентуємо інший момент: презирство до міжнародного права обертається тригером для поділу світу, оскільки кожен гравець хоче встановлювати власні правила гри і контролювати процеси, що, як розуміємо, не сприятиме європейській безпеці, як і безпеці у світі.

Другий, не менш очевидний, чинник засвідчує, що міжнародні інституції (від ООН до Міжнародного комітету Червоного Хреста) виявляють свою неспроможність чи заангажованість. Часто – це результат «перебування на зарплаті» у путіна їх лідерів. І це стосується не лише Герхарда Шрьодера чи тією чи іншою мірою Ангели Меркель, але й багатьох європейських депутатів з Австрії чи Франції, Угорщини чи Словаччини або й Олафа Шольца, який не поспішав з німецькою допо-

могою Україні, а то й блокував пакети [18], запропоновані МЗС та Міноборони ФРН, що просто не дає вмерти думці про те, що Федеральний канцлер Німеччини у той чи інший спосіб (через компромат, гроші, чи попередні зобов'язання однопартійців) усе ж залежний від путіна. Ці, як й інші численні факти, підводять до простого висновку: європейським лідерам і міжнародним інституціям сьогодні однозначно бракує не лише відповідальності, але й, сказати б, високої моралі (зокрема, у під час ідентифікації жертви і агресора), як і багато чого іншого.

Третій момент свідчить про те, що відбувається стрімке переформатування військових та інших блоків. НАТО розширилося завдяки Фінляндії та Швеції (у 2023–2024 рр.); Вірменія (взимку 2024 р.) повідомила про «заморозку» своєї участі в ОДКБ на всіх рівнях, у серпні – відмовилася від участі у вересневих навчаннях ОДКБ у Киргизстані, а в січні вже поточного року – запустила процес вступу до ЄС [16] та підписала із США договір про стратегічне партнерство [1]; до БРІКС на початку січня 2024 р. приєдналося 5 країн (Єгипет, Іран, ОАЕ, Саудівська Аравія та Ефіопія, хоча нагадаємо, що відмовилася від вступу Аргентина), а з початком січня 2025-го року до БРІКС офіційно доєдналася [9] четверта за кількістю населення країна світу – Індонезія. Нині все більше говорять і про «Євразійську Антанту» у складі КНР, росії, Ірану і Північної Кореї.

Четверта особливість часу: ми фіксуємо багато ознак процесів деглобалізації (започаткованих поширенням COVID-19, що нині поглиблюються, зокрема внаслідок дії санкцій проти режиму путіна після повномасштабного вторгнення російського агресора на суверенну територію України), від яких однозначно потерпає вся Європа. А висновок очевидний: деглобалізація руйнує системи стримування в регіонах планети, як і в цілому у світі.

Зрештою, і це ще одна, п'ята, особливість першої третини XXI століття: є конфронтація між елітами, здавалося б, дружніх чи партнерських країн як усередині самої Європи, так і між європейськими та американськими чи елітами азійських країн. Чого лише варта зухвалість, приміром, Ілона Маска, який Прем'єра Канади Джастіна Трюдо назвав «дівчинкою» [5], думка якої не є важливою, чи ж його неприкрите хамство, коли Маск (у відповідь на критику про підтримку німецьких ультраправих) обізвав Олафа Шольца «бовдуром» і «лайном» [2]. Заявляв Маск і про підтримку британських правих, об'єднаних у

партії «Реформа СК» (*Reform UK*) [10]. Тож ідеться не лише про міжособистісні конфлікти між представниками політичних еліт, але й, як можна припустити, про все більш потужний диктат на міжнародній арені очільників чи представників корпорацій, їх втручання в політику європейських країн через, наприклад, дещо завуальовану підтримку опозиційних європейських ультраправих сил. Останнє, як відомо, підштовхнуло адміністрацію Бундестагу ініціювати перевірку [15] щодо того, чи не порушують дії І. Маска, який активно рекламує «Альтернативу для Німеччини», німецького закону про політичні партії. А організація *LobbyControl* заявила [3], що дії Маска можна розцінити як незаконну партійну жертву (що німецьким законодавством заборонено).

Отже, «штурм Європи» проводиться не лише з боку росії, але й, як стало очевидним останнім часом, з боку американської еліти. І цей штурм хоч не хоч виявляє свій гібридний характер (якщо проаналізувати гравців та їх «мішені», як і правила гри без будь-яких обмежень).

Зрозуміло, що цю низку чи ледь помітних флуктуацій (у політиці, приміром, удавано нейтральної Швейцарії [20]), чи чітко окреслених *точок численних біфуркацій*, які свідчать про переломні моменти в геополітичній історії Європи, кожної європейської країни, як і держав на інших континентах, можна продовжувати і продовжувати, уловлюючи в гібридному сьогоденні нові виклики, загрози і відповідно ризики для геополітичної стабільності Європи та світу і сьогодні, і завтра, як і після закінчення російсько-української війни. Чи «конфлікту», як називають нашу, українську, боротьбу за виживання нації і держави європейські політики, вдаючись до «поблажливого» евфемізму.

Прогнозуючи стан безпеки Європи в майбутньому, варто брати до уваги не лише загальні негативні тенденції, що характеризують сучасний стан планети та впливають на геополітичні і безпекові перспективи Європи, але й критичні (і найбільш очевидні) *виклики сьогодення*:

– ніхто не може впевнено сказати, коли закінчиться війна в Україні (як європейській державі). Заяви Трампа про її закінчення «за 24 години» втратили актуальність. Після інаугурації з'явився новий горизонт для довгоочікуваного миру – 100 днів;

– ніхто не знає кінцевих результатів / умов припинення російської агресії проти України. Тобто, чи в умовному «завтра» ЄС межуватиме із суверенною Україною в кор-

донах 1991 р., з Україною, яка поділяє демократичні європейські цінності і не становитиме жодних екзистенційних загроз для Європи, чи Європа, як і в попередньому, двадцятому, столітті матиме кордон з трансформованим советським [авт.] імперіалізмом, що нині постає в іпостасі російського неоімперіалізму і рашизму? Чи доведеться європейцям, у разі ганебної «здачі» України агресору, будувати стіни та інші укріплення не лише на кордоні з Білоруссю та Росією, а й з Україною, як це заподадливо почала демонструвати «дружня» Польща, розпочавши восени 2024 р. у Вармінсько-Мазурському воєводстві будівництво комплексу укріплень «Щит Схід» [14]? Чи візьмуться європейські країни, прогнозуючи своє майбутнє, слідом за естонським містом Пайде [12] покривати свої території системами сирен сповіщення? Як Норвегія – розробляти плани будівництва бомбосховищ [21]? Наслідуючи Швейцарію, – оновлювати мережу застарілих ядерних укриттів [17]? Або, як уже згадана Польща, – братися до реформи системи цивільного захисту [13], усвідомлюючи, що європейське майбутнє має мало шансів бути безтурботним. Тобто «факти на місцях» віщують фрагментацію Європи;

– зрештою, невідомими є ті гібридні виклики в економічній, соціальній та інших сферах, які з'являться ще *до* чи вже *після* припинення війни і які так чи інакше, але однозначно впливатимуть на подальшу безпеку України і всієї Європи.

Утім, сьогодні є й уже відомі та зрозумілі аспекти безпекового європейського буття. Відомо те, що на безпеку Європи впливатиме низка внутрішніх чинників, які, на нашу думку, пов'язані найперше з приходом до влади в низці європейських країнах ультраправих політичних сил, які, так би мовити, на постійному зв'язку і в кооперації з Путіним.

Висновки. Європейська безпека в умовах деглобалізації перебуває під тиском (спричиненим новітніми викликами і загрозами) російської агресії проти України і невизначеності, пов'язаної з перспективами її припинення / поглиблення (аж до агресії росії проти країн НАТО). Невизначеності додають brutальні новітні авторитарні та партикулярні практики, співпраця недемократичних режимів, як і їхнє прагнення зіграти «з колективним Заходом» у гру з нульовою сумою. А ще – піднесення націоналістичних цінностей на шкоду загальнолюдських та майже «останній шанс» для Європи і всього геополітичного Заходу не втратити свою демократичну престижність.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з безперебійним (щоденним) аналізом змін в європейському і, загалом, світовому безпековому середовищі, що нескінченно видозмінюється, фрагментується, і

одночас, що прикметно, постійно ускладнюється. І такий аналіз має уможливити своєчасну реакцію України, Європи, демократій Заходу на майбутні виклики, загрози і ризики.

Література:

1. Вірменія підписала з США договір про стратегічне партнерство. URL: <https://www.vectornews.net/news/accidents/377555-irmeniya-pidpisala-z-dogovir-pro-strategichne-partnerstvo.html> (дата звернення: 30.11.2024).
2. Гончар І. Ілон Маск назвав Шольца бовдуrom. Реакція німецького канцлера. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/ilon-mask-nazvav-sholtza-bovdurom-reaktsiya-nimetskoho-kantslera-1038412.html> (дата звернення: 30.01.2025).
3. Дьяконов І. У Німеччині розслідують підтримку Маском ультраправої партії AfD – ЗМІ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/10/7492813/> (дата звернення: 30.01.2025).
4. Едвард Карп. Якщо Європа хоче миру, вона має готуватися до війни. URL: <https://www.economist.com/subscriber-events/ukraine-at-war-russian-advances-hub> (дата звернення: 30.01.2025).
5. Ємець М., Погорілов С. Заяви Трампа про «51-й штат»: Маск публічно нахамив прем'єру Канади і назвав «дівчинкою». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/8/7492540/> (дата звернення: 30.01.2025).
6. ЄС шкодує, що Монголія не заарештувала Путіна за ордером МКС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-es-monholia-putin-order-aresht/33104565.html> (дата звернення: 30.01.2025).
7. Журавльова О. Орбан кличе Нетаньягу в Угорщину після ордеру на арешт МКС. URL: <https://www.dw.com/uk/orban-klice-netanahu-v-ugorsinu-pisla-ordera-na-arest-mks/a-70857562> (дата звернення: 30.01.2025).
8. ЗМІ: Анджей Дуда попросив уряд захистити Нетаньягу від арешту в Польщі. URL: <https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/zmi-andzhey-duda-poprosiv-uryad-zakhistiti-netanyagu-vid-areshtu-v-polschi> (дата звернення: 30.01.2025).
9. Індонезія офіційно приєдналася до БРІКС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-indonesia-brics/33265374.html> (дата звернення: 30.01.2025).
10. Канцлер Німеччини: підтримка Маском ультраправих позицій є неприйнятною. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2466563/kantsler-nimechchini-pidtrimka-maskom-ul-trapravikh-pozitsii-ie-nepriinatnoiu> (дата звернення: 30.01.2025).
11. Лобанов А. Франція змінила думку щодо ордеру на арешт Нетаньягу. URL: https://lb.ua/world/2024/11/28/647371_frantsiya_zminila_dumku_shchodo_orderu.html (дата звернення: 30.01.2025).
12. Назван первый город Эстонии, полностью покрытый сиренами оповещения об опасности. URL: <https://rus.err.ee/1609420789/nazvan-pervyj-gorod-jestonii-polnostju-pokrytyj-sirenami-opovewe-nija-ob-opasnosti> (дата звернення: 30.01.2025).
13. Павлюк О. Польща витратить мільярди злотих на реформу системи цивільного захисту. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/08/7/7191691/> (дата звернення: 30.01.2025).
14. Прем'єр-міністр відвідав перший побудований відрізок «Щита Схід». URL: <https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/premer-ministr-vidvidav-pershiy-pobudovaniy-vidrizok-schita-skhid> (дата звернення: 30.01.2025).
15. Сидоржевський М. Палата представників США підтримала санкції проти МКС. URL: <https://www.dw.com/uk/palata-predstavnikiv-ssa-pidtrimala-sankcii-proti-mks-za-order-na-arest-netanahu/a-71261853> (дата звернення: 30.01.2025).
16. У Вірменії уряд підтримав законопроект про вступ країни до ЄС. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/u-vmeniji-urjad-pidtrimav-zakonoprojekt-pro-vstup-krajini-do-jes.html> (дата звернення: 30.01.2025).
17. Швейцарія планує реконструкцію мережі ядерних бункерів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/13/7200618/> (дата звернення: 30.01.2025).
18. Der Spiegel: Шольц блокує новий пакет допомоги Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-scholz-nimechchyna-dopomoha-ukraini/33270903.html> (дата звернення: 30.01.2025).
19. Marcel Ciolacu. URL: <https://x.com/CiolacuMarcel/status/1881011252752736591?mx=2> (дата звернення: 30.01.2025).
20. Pieth M. Battered image: Switzerland needs to go back to the drawing board. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/business/battered-image-switzerland-needs-to-go-back-to-the-drawing-board/48436438> (дата звернення: 30.01.2025).
21. Skjerpar beredskapen: Vil bygge nye bomberom. URL: https://www.nrk.no/norge/skjerpar-beredskapen_-vil-bygge-nye-bomberom-1.17199530 (дата звернення: 30.01.2025).